L'EVOLUTION DU NEUTRE ROUMAIN

Mihaela GĂITĂNARU
Universitatea din Piteşti

***Résumé**: Le roumain est la seule langue romane qui a un genre neutre moderne. Ce phénomène est dû à la convergence des éléments de la langue ancienne avec ceux du latin.*
***Mots-clés :** genre neutre, langue ancienne, latin*

În teoriile de până acum (a reconstrucției, a ambigenului şi a continuității), toate ideile importante despre genul neutru românesc au fost afirmate. Problema rămâne de a stabili ponderea fiecăreia în sistemul demonstrativ şi de a-i fixa locul într-o structură coerentă.

Rememorarea acestora, măcar a celor mai importante, este prima fază în revalorificarea lor.

1. Genul neutru a dispărut în perioada latinei populare din toată Romania;
2. Numai că el se păstrează în limba română (Romania orientală), în timp ce în toate celelalte limbi romanice a dispărut;
3. Pronumele "neutre" din toate limbile romanice, inclusiv din limba română, nu au legătură directă cu genul neutru: sunt promune cu sens neutral, care şi-au neutralizat (prin amplificare) funcția substitutivă, adică nu mai sunt substitute nominale, ci propoziționale;
4. Excepția limbii italiene este demnă de consemnat,cu observația că neutrul italienesc este arhaic, iar cele câteva exemple, care s-au păstrat mai ales în dialecte, au o pondere mică (nu neînsemnată);
5. Ideea caracterului salvator al influenței slave nu a fost susținută (cu excepția lui Emil Petrovici) în mod categoric de lingviştii români (Al. Rosetti, Al. Graur au observat ei înşişi că elementele lexicale din slava veche au trecut în română la feminine), dar a fost presupusă ca atare, în mecanismul unei polemici întârziate, de I. Pătruț;
6. Trecerea la feminine prin apropierea de timbru *o, ă*, deşi a fost combătută în polemica respectivă, trebuie reluată, dacă se observă (Gr. Brâncuş) un mecanism similar cu neutrele slave în limba albaneză;
7. Genul neutru există şi în albaneză, după o structură similară cu cea din limba română (polarizarea ambigenă);
8. Dar, în albaneză, s-a arătat (Gr. Brâncuş), neutrul este un gen regresiv, fără ponderea pe care o are în limba română;
9. S-a afirmat (O. Nandriş; Gn. Togeby, Gr.Brâncuş) şi s-a negat (I. Pătruț, Giuliano Bonfante...) rolul (important) pe care substratul l-a avut în configurarea neutrului românesc;
10. Specificul formal al neutrului românesc este desinența – *uri*, evoluată (- *ora, -ure, -uri*) din declinarea neutrelor imparisilabice;
11. Această desinență se găseşte, *mutatis mutandis*, şi în limba albaneză, atât în dialectul gheg, cât şi în tosc, în variantele – *(ë)na, - (ë)ra,* atât la neutre, cât şi la unele feminine;
12. Se găseşte, de asemenea şi în limba italiană veche (Bonfante, *Există neutru în italiană?*, 2001, p. 124) la un număr redus de substantive: *-ora* (*luogora, litora, fuocora, lagora...*);

BDD-A5521 © 2007 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:52:33 UTC)

13. Neutrul albanez (substratul traco-dac) avea şi desinenţa *-ë* (*ujë= apă, mjaltë=miere...*);
14. În *–e* se găsesc neutre şi în franceza veche: *brasse, charre,corne, cote, leigne, membre, ossemente* ... (cf. *ambes les brace*; Bonfante, 2001, p. 126);
15. Din substrat s-au conservat, pe lângă intrumentele gramaticale (desinenţe) şi lexeme care aparţin genului neutru: *gard, mal, ţarc*...
16. Modelul structural al neutrului albanez coincide cu cel românesc, cel al ambigeniei formale (similar cu masculinul la singular şi cu femininul la plural);
17. S-a susţinut, *ad opportunitatem*, că şi albaneza ar fi fost romanizată, existând foarte multe elemente latineşti, în structura ei actuală;
18. Ponderea elementului latin a fost cuantificată destul de exact astăzi – ea este mare – (cf. Cătălina Vătăşescu, 1997), dar nu se poate vorbi de o (semi)romanizare;
19. Perspectiva era, şi ea a fost afirmată, că latina (româna chiar, zice Bonfante) ar fi influenţat, cel puţin în această zonă formală, neutrul albanez: limba latină a fost centrul de iradiere pentru cele trei limbi: română, albaneză şi italiană;
20. În zona apenino-balcanică, neutrul latinesc nu a slăbit, ci, dimpotrivă, s-a întărit (Gh. Ivănescu).

Pentru limba română, situaţia, în acest punct al demonstraţiei, devenise clară: ea moştenea genul neutru din latină.

Problema care se pune este de ce în albaneză şi italiană (limbi aflate în familii diferite) neutrul este regresiv, iar în limba română are o pondere foarte mare, chiar neologică, în structura lexicală a numelui.

Nu trebuie excluse anumite amănunte semnificative: desinenţa *–ora*, marcă formală a neutrului, care a fost considerată până la urmă, argumentul decisiv al primatului limbii latine în raport cu albaneza, s-a găsit, într-o perioadă veche, simultan, şi în latină şi în tracă. Nimic nu poate nega acest lucru, nici, este adevărat, confirma, deocamdată. O influenţă a neutrului latinesc asupra celui albanez, atunci când este vorba de fondul vechi al limbii albaneze, rămâne totuşi sub semnul întrebării.

Cheia problemei, este de presupus, poate fi oferită de datele statistice: substantivele aparţinând genului neutru, conform statisticii efectuate după *Micul dicţionar academic*, I, II, III, IV (Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001 - 2003) sunt în număr de peste 29.000 (29.688). Ponderea neologică (8o88, circa 40%) este impresionantă în sine, nu numai dacă o comparăm cu italiana şi albaneza.

Raportul dintre desinenţa *–e* şi *–uri* este sensibil egal.

Pe primul loc se află desinenţa care corespunde principiului economiei limbii, *-e*, cu 7477; desinenţa *– uri* este distribuită la 7034 de substantive; iar *-ii*, la 299.

Un număr destul de mare de substantive neutre (circa 940) cunosc distribuţia celor două morfeme importante (*-e* şi *–uri*) în variaţie liberă.

Situaţia statistică a genului neutru în latină (efectuată pe *Dicţionar latin – român*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Gh. Guţu, Editura Humanitas, 2003), se prezintă astfel: din cele 3682 de substantive neutre, peste 76% aparţin declinării a II-a (Demonstraţia lui Gh. Ivănescu arătase că în zona apenino-balcanică neutrul latinesc se întărise prin declinarea a II-a).

Substantivele de declinarea a III-a aveau o pondere mult mai mică (553): cea imparisilabică – 352, iar cea parisilabică – 201.

Interesează, din punctul de vedere al neutrului românesc, ponderea substantivelor cu tema în *–s (tempus, -oris)*.

BDD-A5521 © 2007 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:52:33 UTC)

În mod surprinzător, acestea sunt în număr de numai 25, reprezentând o,6%. Dintre ele, numai 4 , într-adevăr , foarte frecvente, s-au moştenit în limba română: *corpus, frigus, pectus, tempus.* Altele (*pecora – păcură = turmă*) au trecut la feminine.

Tot atâtea sunt şi din substrat, chiar dacă nu la fel de importante. Giuliano Bonfante, citându-l pe Rosetti, din *Istoria limbii române*, enumeră 6, dintre care 4 se termină în *–uri: bâlc, gard, mal, scrum; pârâu* şi *cătun* au adoptat desinenţa *–e.* Ulterior numărul acestora s-a extins la 18: sigure - 14; probabile - 4 (cf. Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1983);

În cercetările mai noi, au fost descrise, în funcţie de prima datare şi de încadrarea în grupa celor sigure sau probabile, următoarele: *cătun, gard, mal, pârâu, băl, cârlig, crăciun, dâmb, grui, noian, brâ(n)u, bunget, fluier, ţarc* (Gh. Mihăilă, *Cuvinte româneşti, probabil autohtone, atestate în primul secol de scriere în limba naţională* (1521 – 1621). Unele dintre ele au fost atestate fie în textele româneşti, fie în documentele slave: *cătun* (1073), *gard* (1488), *mal* (1433), *cârlig* (1389), *crăciun* (1198), *grui* (1458)... (cf. Mihăilă, *Cuvintele autohtone, dovadă a unităţii dialectelor româneşti*, în *Academica*, nr. 35, 2005).

Problema care se pune este: cum puteau cele 25 de substantive latineşti să impună un model flexionar într-o fază evolutivă, oricât de mari ar fi fost diferenţele acestei configuraţii în latina populară. Putea latina populară să extindă de zeci de ori acest corpus lexical?

Pe de altă parte, prezenţa modelului este marcată, pe direcţia unui continuum evolutiv, de cele 4 substantive din vocabularul reprezentativ latin şi român.

Acest lucru poate fi imaginat cu atât mai puţin cu cât un alt model (*studium,-ii)* care conţinea 897 de substantive (24%) şi, în plus, aparţinea tot declinării forte, a II-a, nu s-a impus, aşa încât limba română a trebuit să aştepte până în secolul al XVII-lea, probabil mai devreme, în funcţie de circumstanţele atestărilor, când acesta a biruit totuşi prin influenţa directă şi indirectă a latinei culte: *privilegiu* (1623), *principiu* (1684), *spaţiu* (1700)... (cf. Reinheimer Rîpeanu, 2004).

Potrivit acestor date statistice, ecuaţia evoluţiei genului neutru în limba română şi în celelalte limbi romanice devine mai uşor de circumscris.

Limba italiană, continuatoare directă a latinei populare, era mai conservatoare decât celelalte limbi occidentale, în care latina a trebuit să se impună în confruntarea cu limbile de substrat. De aceea a conservat unele structuri ale genului neutru, într-o perspectivă regresivă, lucru care s-a şi finalizat în celelalte limbi romanice.

Limba albaneză, care continua ea însăşi neutrul din limba tracă, păstrează acele forme similare cu latina. Neutrul nu s-a întărit.

În timpul evoluţiei limbii române, limba latină s-a întâlnit cu substratul traco-dac care, martoră fiind limba albaneză, cunoştea anumite desinenţe care se asemănau cu cele latineşti, *– (ë)na, - (ë)ra*, dintre care una era forma rotacizată a celeilalte. Se poate deduce că modelul acesta era puternic în substrat, din moment ce el, în albaneză, a supravieţuit. Foarte plauzibil este ca, din întâlnirea celor două modele flexionare (*-ora,* latinesc şi *- (ë)ra* traco-dac) factorul de substrat să fi consolidat modelul *– uri,* care a devenit foarte productiv, şi care s-a extins şi la cuvinte intrate ulterior din alte limbi şi chiar, cum se va vedea, la substantivele feminine.

Nu se poate explica altfel expansiunea productivă a acestui model. Dacă în latina populară, fără aportul altor influenţe, s-ar fi produs această dezvoltare, ea s-ar fi repercutat asupra italienei şi poate şi asupra celorlalte limbi romanice. Lucru care nu s-a întâmplat.

BDD-A5521 © 2007 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:52:33 UTC)

Avem aşadar două grupe de limbi, în funcţie de acţiunea vectorilor lingvistici: prima, în care a acţionat un singur vector, cuprinzând italiana şi albaneza; cealaltă, în care au acţionat concertat ambii vectori (româna).

Se poate deduce şi de aici că influenţa latinei asupra albanezei nu a fost atât de puternică, încât să se implice în această zonă în structura gramaticală, ceea ce concordă cu faptul că, până la urmă, n-a învins-o, configurând-o într-o limbă romanică.

Prin urmare, neutrul românesc continuă pe cel latinesc, limba română fiind mai conservatoare decât limbile romanice occidentale, în condiţiile geo-lingvistice cunoscute. Probabil că în configuraţia comunităţii lingvistice balcanice din care făcea parte, l-ar fi continuat oricum. Dar substratul propriu conţinea el însuşi un model flexionar foarte puternic (- *ëra)* ce se afla şi în limba latină – *(or)a*, cu o cu o putere distinctivă minimă (imparisilabicele nu aveau la singular o modalitate formală de a diferenţia genurile), Modelul acesta s-a întărit, egalându-l şi dublându-l de multe ori în variantele libere, pe celălalt. A devenit o desinenţă specifică neutrelor (nu se întâlneşte la adjective) şi, când (după ce) motivaţia semantică (referirea la inanimate) s-a fixat printr-o astfel de formă în mentalitatea vorbitorilor, s-a putut extinde şi la feminine, fără ca prin aceasta să fie pusă în pericol individualitatea genului neutru. Aceasta a fost şansa lui.

Bibliografie

Avram, 2005, c. – M. Avram, *Moţiunea la substantive neutre nume de animate,* în *Studii de morfologie a limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei, p. 98 – 103;

Bazell, 1952 – Ch. Bazell, *Has Rumanian a Third Gender?*, în *Cahiers Sextil Puşcariu*, I;

Bonfante, 2001, b. – Giuliano Bonfante, *Neutrul italienesc, românesc şi albanez*, în *Studii române*, Bucureşti, Editura Saeculum I.O, p. 132 – 145;

Brâncuş, 1963 - Gr. Brâncuş, *Genul neutru în albaneză, SCL*, p. 77-88;

Brâncuş, 1983 – Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică;

Coteanu, 1966 – I. Coteanu, *Din nou despre existenţa genului neutru în româneşte,* în *LR,* nr.3;

DEX, 1998 – I. Coteanu, L. Seche, M. Seche (coordonatori), *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic;

Graur, 1960 – *Genul neutru,* în *Studii de lingvistică generală,* Bucureşti, Editura Academiei;

Guţu Romalo, 2005 – V. Guţu Romalo (Coordonator), *Gramatica limbii române,* I *(Cuvântul),* II *(Enunţul)*, Bucureşti, Editura Academiei;

Guţu, 2003 – Gh. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura Humanitas;

Hořejši, 1957 – Vl. Hořejši, *Problema substantivelor aşa-zise neutre în limba română, în lumina legăturilor cu alte limbi,* în SCL, nr.8;

Ivănescu, 1957 – Gh. Ivănescu, *Soarta neutrului clasic în latina populară şi în limbile romanice*, în *SCL*, VIII;

Jakobson, 1958 – R. Jakobson, *On the Roumanian Neuter*, în *Mélanges linguistiques offerts à Emile Petrovici*, *CL*, III;

MDA, 2001 – 2003 – M. Sala (coordonator), *Micul dicţionar academic, I, II, III, IV,* Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic;

Mihăilă, 2005 – Gh. Mihăilă, *Cuvintele autohtone, dovadă a unităţii dialectelor româneşti*, în *Academica,* nr. 35;

Pătruţ, 1974 – I. Pătruţ, *Există gen neutru în limba română?* în *Studii de limba română şi de slavistică,* Cluj-Napoca, Editura Dacia;

Reinheimer Rîpeanu, 2001 – S. Reinheimer Rîpeanu, *Lingvistica romanică. Lexic – morfologie – fonetică*, Bucureşti, Editura All;

Rosetti, 1986 – Al. Rosetti, *Despre genul neutru şi genul personal în limba română*, în *Istoria limbii române, Addenda*, Bucureşti, Editura Minerva;

BDD-A5521 © 2007 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:52:33 UTC)